

Teksten filosofie viering 17 augustus 2025

‘Mededogen’ nav filosofie Martha Nussbaum

Tweede Testament: Marcus 7: 24-30

Jeroen Jeroense & Henk Minnema

Gesprekje met de kinderen

Ben je wel eens boos?

..... Bij geen reactie: Ik wel hoor! (*Beetje uitdagen*: “jullie nooit boos?”)

Heb je een voorbeeld?

.....

Vond je het terecht, dat je boos werd?

Filosofenbankje

Jeroen: Nou Henk, daar zitten we weer op ons filosofenbankje. Ditmaal gaat het over emoties. Maar dat is toch helemaal geen onderwerp voor de filosofie? Ben je je verstand niet kwijt, als je emotioneel wordt?

Henk: Inderdaad, dat is de vraag: "Zijn emoties irrationeel? Of kunnen ze ook rationeel zijn? Maar als we die vraag nou eens aan de Gemeente stellen. Dan wordt iedere kerkbank een filosofenbankje. Iedereen zit wel naast een ander. Wissel eens uit met je buurman of buurvrouw. Wat vind jullie? Zijn emoties rationeel of irrationeel? En wellicht heb je ook een voorbeeld?

Jeroen: En wij dan?

Henk: ach, wij kunnen toch gewoon meedoen. Bovendien komen we nog genoeg aan het woord.

Jeroen: Je hebt wel gelijk. Beste mensen, wissel gewoon eens een minuut of drie vier uit, of emoties nou rationeel of irrationeel zijn? En misschien zijn er straks een paar mensen, die ons daar wat over willen vertellen.

Introductie Martha Nussbaum

In deze zevende filosofieviering komt voor het eerst een denker aan het woord, die nog “onder ons” is: Martha Nussbaum.

Ze studeert niet alleen klassieke talen en filosofie, maar ook theaterwetenschappen. Gevolg is dat ze oog krijgt voor de invloed van de grote Griekse tragedies op denkers als Plato en Aristoteles. Daarmee komt ze iets op het spoor, dat veel filosofen ontgaat, maar dat wel degelijk bij Plato en Aristoteles is terug te vinden. Het leven is kwetsbaar. Veel valt buiten onze controle. Je moet als mens gewoon een beetje geluk hebben, zoals Aristoteles stelt in zijn *Ethica*. De kunst is om moedig staande te blijven, om je niet teveel te laten bepalen door de wisselingen van het lot.

Niet alleen in de oudheid, evengoed vandaag de dag kun je zonder zorg, vriendschap, liefde en een zekere maatschappelijke welstand niet vooruit in het leven. Je hebt elkaar nodig om voluit mens te zijn, in de privésfeer, maar ook in het publieke domein.

Hoe kan de samenleving dan de voorwaarden scheppen om mensen tot hun recht te laten komen? Door de jaren heen gaat Martha Nussbaum meer en meer aandacht besteden aan de politiek, waarbij voor haar het verband tussen ethiek en recht centraal staat. Intrigerend is, dat ze tegelijk oog blijft houden voor de persoonlijke, haast intieme levenssfeer van mensen. Let u maar eens op de volgende tekst.

Tekst Martha Nussbaum

Zodra we erkennen dat emoties ook een oordeel bevatten, dat waar of onwaar kan zijn en een goede of slechte richtlijn voor morele keuzes, is het niet meer aanvaardbaar om ze buiten beschouwing te laten. We zullen ons moeten verdiepen in verwarde gevoelens van verdriet en liefde, woede en angst om te achterhalen welke rol deze woelige emoties spelen in ons denken over wat goed en rechtvaardig is.

Als we vinden dat emoties een belangrijk onderwerp binnen de moraalfilosofie moeten zijn, wil dat nog niet zeggen dat de moraalfilosofie ook een speciaal vertrouwen in emoties moet hebben. of deze moet zien als zaken die boven alle rationele kritiek verheven zijn, want emoties zijn niet betrouwbaarder dan alle andere diepgewortelde overtuigingen. Misschien moeten we ze zelfs met extra argwaan bekijken, gezien hun specifieke inhoud en de aard van hun ontstaan. Het betekent echter wel dat we ze niet kunnen negeren, wat in de moraalfilosofie vaak gebeurd is. Het betekent dat een belangrijk aspect van een toereikende ethiek het ontwikkelen van een toereikende theorie van emoties is. Deze omvat hun culturele oorsprong, hun ontwikkeling vanaf de prille jeugd en

hun soms onvoorspelbare, wanordelijke invloed op het dagelijks leven van mensen die aan dingen buiten zichzelf gehecht zijn.

Waarom zouden we meer vertrouwen hebben in de emoties van mensen dan in hun wilskracht en hun vermogen zich aan regels te houden? Waarom zou een maatschappij ervoor moeten zorgen dat emoties tot ontwikkeling komen en dat er een beroep op wordt gedaan, in plaats van gewoon te zorgen voor rechtvaardige regels en voor instituties die dat ondersteunen?

Omdat ik ervan overtuigd ben dat de beste manier is om de verschillende emoties na elkaar uitgebreid te bespreken en niet te generaliseren over emoties als klasse, heb ik ervoor gekozen om nader in te gaan op twee emoties die ik met name belangrijk vindt. Eerst ga ik in op de emotie die traditioneel de meeste bijval krijgt en die in de meeste gevallen een goede grondslag wordt geacht voor rationele afwegingen en passend gedrag, in het publieke domein en in het privé-leven. Deze emotie zal ik *mededogen* noemen, al zullen we zien dat in de discussie hierover verschillende termen worden gebruikt.

“Oplevingen van het denken”: blz. 15 en 16, 258

en 259

Mededogen filosofie viering Henk Minnema

Bent u wel eens met fruit in aanraking gekomen?

“Ja natuurlijk”, zult u zeggen, maar ik betwijfel dat:

Appels, peren, aardbeien, pruimen, kersen: die kunnen we kopen, ruiken, aanprijzen, eten.

Maar fruit? Kun je dat eten?

Denkt u eens een bord “Fruit te koop”, dat de groenteman in zijn etalage heeft staan.

Een klant komt binnen en vraagt naar dat fruit.

“Wat wilt u hebben?”, zegt de winkelier: “Appels, peren, bananen, kersen, een meloen misschien?”

“Nee nee nee”, zegt de klant: “Ik wil *fruit*! Dat staat toch op het bord. “Fruit te koop”

We lachen misschien om die rare klant.

Maar als het om wat meer abstracte begrippen gaat, doen we niet veel anders. En maar al te gauw worden we dan op het verkeerde been gezet. Dan denken we – net als bij fruit – dat je het zomaar kunt vastpakken, kopen en eten.

Emotie is zo'n begrip. Met dat begrip classificeren we, generaliseren we zeer uiteenlopende emoties als boosheid, verdriet, liefde, wanhoop

En als we niet uitkijken, dan worden we ook bij dat algemene begrip, "emotie als klasse", op het verkeerde been gezet.

We denken al gauw, dat emoties iets van mijn innerlijk zijn. Het gaat tenslotte om *mijn* emoties.

En we denken, dat emoties irrationeel zijn. Als je emotioneel bent, dan ben je je verstand als het ware kwijt.

Maar is dat zo?

Filosofen nemen nooit zomaar genoegen met de vanzelfsprekendheden van ons dagelijks leven.

Ze proberen verder te kijken – en dat is, wat Martha Nussbaum doet in de laatste alinea van de zojuist gelezen tekst.

De beste manier is – zegt ze – om in te gaan op enkele afzonderlijke emoties en om niet te generaliseren over emoties als klasse.

Laat ik eens "boosheid" als voorbeeld nemen.

Boosheid komt vaak voort uit verontwaardiging.

En het woord zegt het al: hier zijn waarden in het spel. Hier *stáán* waarden op het spel. Ik voel mij ont-waardigd

Is dat alleen maar iets van mijn binnenwereld? Nee, er is iets gebeurd in mijn contact met de buitenwereld en *dát* maakt mij boos.

Is het irrationeel? Het kan irrationeel zijn. Ik kan me vergissen. Maar het kan ook een heel terechte boosheid zijn.

Stel, dat ik een vriend een e-mail heb gestuurd, waarin ik hem om een gunst vraag. Dat verzoek is heel belangrijk voor mij. Er hangt veel vanaf.

Maar na een week heb ik nog geen enkele reactie. Eerst ben ik teleurgesteld. Vervolgens word ik boos.

Wat kan ik doen? De beste manier is om mijn gevoel serieus te nemen en bijvoorbeeld eens te bellen met die vriend.

Dan blijkt misschien, dat hij helemaal niet in de gaten had, dat die mail zo belangrijk voor mij was.

Mijn boosheid was terecht, maar ebt al gauw weg, als hij mij serieus neemt.

Maar stel nou, dat hij mijn mail helemaal niet gekregen heeft.

Als ik vervolgens merk dat ik die mail – zenuwachtig als ik was – niet verstuurd heb, dan ebt mijn boosheid ook weg.

Hier was mijn boosheid niet terecht.

Dit is, wat Martha Nussbaum bedoelt aan het begin van haar tekst. Kijkt u maar eens mee in de liturgie:

“Zodra we erkennen dat emoties ook een oordeel bevatten, dat waar of onwaar kan zijn en een goede of slechte richtlijn voor morele keuzes, kunnen we ze niet meer buiten beschouwing laten”

Nu zult u misschien denken: waarom zoveel aandacht aan emoties besteden?

Leidt dat niet tot navelstaarderij?

De wereld staat in brand en Martha Nussbaum zet het vergrootglas op boosheid, verdriet, genegenheid, en al dat soort gevoeligheden.

Ja, wij worden een beetje kriebelig bij deze filosofie.

Maar zou deze kriebeligheid niet samenhangen met ons mensbeeld, met de centrale waarden in onze samenleving, dat je sterk, autonoom en zelfredzaam moet zijn?

Alles onder controle: luidt het devies.

En emotioneel worden we vaak, als we ons machteloos voelen,

als we de zaken *niet* onder controle hebben,

als we *niet* autonoom maar afhankelijk blijken te zijn.

Vrouwen hebben dat vaak beter in de gaten dan mannen.

Mensen aan de zelfkant van de samenleving weten dat eerder dan de gevestigde burgerij.

Misschien staat de wereld wel in brand, omdat emoties worden genegeerd.

Controle, zelfredzaamheid, autonomie: Klopt dat mensbeeld wel?

Neem nou een emotie als mededogen of empathie.

Je kunt mededogen met iemand hebben, als hij getroffen wordt door een groot leed.

Dat is een echte emotie. Jezus was diep geraakt door de ellende van de weduwe uit Naïn, die haar enige zoon verloor.

Het beroerde hem tot in zijn ingewanden, en hij kwam in actie:

troostend, genezend, nabij...

De werken van barmhartigheid beginnen met empathie.

Maar let wel: alleen gróót leed roept mededogen bij ons op.

Mededogen heeft zijn eigen logica.

Ik heb geen mededogen met iemand, die zijn paperclip kwijt is.

“Maak je niet druk!”, zeg ik, als hij zich beklaagt.

Maar ook op dit punt kunnen we ons vergissen.

Ik haal misschien mijn schouders op, als iemand zijn wijsvinger kneust.

Maar als die man nu eens violist is, ZZP-er, en als hij een tijd niet kan werken?

Ook hebben we weinig empathie, als iemand leed treft door eigen schuld.

Vlak na de aanslag van 7 september 2023 konden velen van ons geen medeleven opbrengen met de Palestijnen in Gaza.

Hadden ze het leed niet over zichzelf afgeroepen?

Maar nu het geweld voortduurt, disproportioneel wordt, kun je dan nog stééds zeggen, dat zij zich in de nesten hebben gewerkt?

Terecht hebben steeds meer mensen mededogen met de inwoners van Gaza, vooral met de kinderen, want hoe kunnen die schuldig zijn?

Soms stellen we de schuldvraag uit zelfbescherming.

Het lukt ons niet om mededogen op te brengen, omdat het leed ons anders te dichtbij komt.

De vrienden van Job denken, dat hij iets op zijn kerfstok heeft.

Hoe komt hij anders in die ellende terecht.

Daar moet toch een verklaring voor zijn?

Ook vandaag de dag zoeken we maar al te graag naar een schuldige, als er iets verschrikkelijks gebeurt.

Die automobilist heeft vast te hard gereden.

Ons overkomt dat niet. Want wij hebben de boel onder controle.

Tegenover mededogen staat meedogenloos.

Dat zijn de grote mannen, die zich niet willen laten raken.

Maar zelfs zij ontkomen niet aan de zinnigheid van mededogen en empathie.

Ze hebben excuses nodig om zich te rechtvaardigen.

Hun slachtoffers zijn uit op hun vernietiging. Het zijn hun vijanden. Het zijn helemaal geen mensen.

De wereld staat in brand en Martha Nussbaum zet het vergrootglas op de emoties van mensen.

Terecht?

Mededogen Jeroen Jeroense
Filosofie viering

‘Laat je raken’

Filosofie viering 17 augustus 2025 (Marcus 7: 24-30)

Gemeente van Jezus Messias

‘Eigen volk eerst’. Een dergelijke quote verwacht je van een aanhanger van Geert Wilders. Het ‘eigen volk eerst’ werd ook breed gedeeld in de kliek rondom de nationaal socialisten. Ook de ‘MaGa’ beweging rondom Trump beweert regelmatig dat God Amerika alleen geschapen heeft voor de Amerikanen. Tot mijn verbazing en ook wel ontgoocheling blijkt dat Jezus van Nazareth in het voorgelezen gedeelte uit het Marcus evangelie ook een dergelijke mening verkondigt. De mantra: ‘eigen volk eerst’, lijkt ook de Messias te gebruiken.

Terwijl Jezus, om tot rust te komen, zich heeft teruggetrokken in een huis, wordt hij al snel lastig gevallen door een vrouw. Het blijkt een wanhopige moeder die hem vraagt haar met een onreine geest bezeten dochtertje te genezen. Iedere ouder zal proberen zijn of haar kind te genezen. Het is je diep menselijke emotie om dat wat je het meest dierbaar is te behoeden voor ziekte. Tot mijn ontzetting reageert Jezus uiterst bot. ‘Eerst moeten de kinderen genoeg te eten krijgen; het is niet goed om het brood voor de kinderen aan de honden te voeren.’ Brood als symbool voor Gods liefde. Volgens Hem is het brood voor de kinderen van Israël bedoeld en niet voor de heidenen, de honden. Jezus meent dat deze liefde alleen zijn eigen clubje toekomt.

Hier valt de profeet Jezus voor mij van zijn voetstuk. Dat juist mijn grote voorbeeld, de rabbi uit Nazareth, de Messias, Hij die opkomt voor recht en gerechtigheid, hier zo de plank mislaat. Het antwoord van Jezus is ronduit vernederend voor deze moeder. Ze is een Syro-Fenicische, oftewel, een heiden. We hadden al een beetje een vermoeden kunnen krijgen van het grove antwoord van Jezus want Marcus laat tussen neus en lippen vallen: ‘Het is geen Jodin’. Iedereen die niet tot het volk van God behoort, wordt bestempeld als een heidense hond.

Jezus blijkt vanuit dit antwoord een kind van zijn tijd. Hij deelt hier de mening van de toenmalige Joodse religie en cultuur. Men meende toen dat de God van

Israël er ook alleen maar voor Israël was en niet voor heel de wereld. Jezus laat zich hier leiden door wat het systeem Hem voorschrijft. Hij is hier onverwacht gewoon één met de Farizeeën en Sadduceeën.

Maar de vrouw laat zich niet zo maar afschepen. De gezondheid van haar dochtertje staat immers op het spel. Ze pakt in een split second de beeldspraak van Jezus op en geeft er een slinger aan: 'Heer, de honden onder de tafel eten toch de kruimels op die de kinderen laten vallen.' Met haar antwoord wisselt de vrouw het perspectief. Gaat Jezus uit van de kinderen van Israël, de vrouw gaat uit van de heidenen de honden onder de tafel. Zij hebben toch recht op de kruimels? Voor deze vrouw staat niet langer het privilege van de Joden op Gods liefde voorop, maar de vraag of alle andere mensen op deze wereld wel voldoende liefde kunnen krijgen.

Na het antwoord van de vrouw kantelt het verhaal. Het is bijzonder dat Jezus zich door deze vrouw laat gezeggen. De vraag haalt deze rabbi uit zijn systeem denken. Door de ontmoeting met deze vrouw komt Jezus tot het besef dat Gods liefde zich nooit laat begrenzen. Het antwoord treft Jezus in zijn ziel en brengt hem op de radicaal andere gedachte, dat Gods liefde niet exclusief is, maar voor ieder mens op moeder aarde geldt. Door zich te laten raken, ontroeren, verandert Hij van mening. Hij voelt dat deze moeder gelijk heeft.

Jezus heeft dus het lef, de moed, om van gedachten te veranderen. Hij ziet niet vastgeroest in een denkpatroon. Hier stijgt Hij dan toch boven de modale mens uit. Het is de vraag van de onverwachte ander, een vrouw uit een andere cultuur, met andere principes en ook een andere religie, die de Messias weet te raken. Zij doet Hem inzien dat Gods liefde niet stopt bij landsgrenzen, of bij ethisch-religieuze grenzen, maar dat deze juist grenzen overtiigt. God, bron van alle leven, laat zich niet opsluiten in een systeem.

Door de ontmoeting met de heidense vrouw krijgt Jezus niet alleen maar mededogen voor zijn 'eigen volk', maar ook compassie met andere volken. Jezus blijkt in deze verzen een kind van zijn tijd. Hij is als kind opgevoed in de Joodse religie en cultuur en heeft daar exclusief leren denken. In eerste instantie nog geen spoor van een brede horizon. Het is de ontmoeting met de vrouw die hem een nieuw inzicht schenkt. Het is de grootheid van deze rabbi dat hij zijn oude standpunten durft in te wisselen voor nieuwe. Misschien is dat wel het hoogst haalbare. Voor de Messias en zeker ook voor mij.

Ik blijft een witte man van 64 die in een specifieke bubbel leeft. Ik probeer wijds te denken, ik probeer de Messias na te volgen. Maar het is belangrijk om mijzelf steeds weer uit mijn bubbel te laten halen door een onverwachte ontmoeting. Zo zijn de ontmoetingen met moslims in De Ruimte de laatste jaren ook regelmatig een eyeopener voor mij geweest. Heb ik God in mijn bezit?

Zijn wij als Protestantse Gemeente Elst dichter bij God dan diegenen die hier vrijdagmiddag bij ons in De Ruimte bidden? Durf je te laten raken. God laat zich niet inperken door onze kerkmuren. De Eeuwige is veel rijker, groter dan ik ooit kan beseffen.

Als Jezus zich al durft te laten raken door de vraag van een buitenstaander, dan toch zeker ik. En wie is eigenlijk diegene die buiten staat?

Moge het zo zijn

Jeroen Jeroense
13 augustus 2025

Marcus 7: 24-30 (NBV21)

Hij ging weg en vertrok naar de omgeving van Tyrus . Daar nam Hij zijn intrek in een huis, en hoewel Hij niet wilde dat iemand dat te weten zou komen, lukte het Hem niet onopgemerkt te blijven. ²⁵ Integendeel, er kwam al meteen een vrouw die over Hem gehoord had naar Hem toe, en zij viel voor zijn voeten neer. Ze had een dochter die door een onreine geest bezeten was. ²⁶ Deze vrouw was van Syro-Fenicische afkomst en geen Jodin; ze smeekte Hem om bij haar dochter de demon uit te drijven. ²⁷ Hij zei tegen haar: ‘Eerst moeten de kinderen genoeg te eten krijgen; het is niet goed om

het brood voor de kinderen aan de honden te voeren.’²⁸ De vrouw antwoordde: ‘Heer, de honden onder de tafel eten toch de kruimels op die de kinderen laten vallen.’²⁹ Hij zei tegen haar: ‘Omdat u dit zegt ... Ga naar huis, de demon heeft uw dochter al verlaten.’³⁰ En toen ze thuiskwam, lag haar kind op bed en bleek de demon verdwenen te zijn.